

УДК 3(477)

Галина Єрко

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті аналізується питання гендерної політичної ідентичності у сучасному цивілізаційному розвитку України. На прикладі наводиться потреба виховання гендерної політичної соціалізації в українському суспільстві.

Ключові слова: гендер, політика, ідентичність, рівні можливості.

Ierko G. Gender identity as political civilization part of the ukrainian society

This article analyzes gender identity in the modern political civilization of Ukraine. In the example given the need of gender education in political socialization in Ukrainian society.

Key words: gender, politics, identity, equal opportunities.

Єрко Г. Гендерная политическая идентичность как составляющая цивилизационного развития украинского общества

В статье анализируется вопрос гендерной политической идентичности в современном цивилизационном развитии Украины. На примере отображается потребность воспитания гендерной политической социализации в украинском обществе.

Ключевые слова: гендер, политика, идентичность, равные возможности.

У багатьох країнах світу останні десятиріччя ХХ століття ознаменувалися істотними зрушеннями в розумінні рівності потенційних можливостей чоловіків і жінок та правового забезпечення цієї рівності в постіндустріальному суспільстві. Особливо це стосується доступу до економічних, політичних та освітніх ресурсів. Формування особистості жінки й чоловіка, статева збалансованість у суспільстві проголошені однією зі стратегій розвитку європейських держав у ХХІ столітті.

Дотримання приписів неупередженого ставлення до особи незалежно від статі нині сприймається як невід'ємна складова демокра-

тичних перетворень і сталого розвитку будь-якого суспільства. Проблема рівності в будь-якій сфері не можна розглядати поза межами політичних та правових процесів. Україна, яка обрала стратегію європейського вибору, перебуває на етапі становлення та розвитку гендерних досліджень у політиці, активного прийняття законодавчих актів, які регулюють різні види суспільних відносин щодо запровадження стандартів рівності прав і свобод жінки й чоловіка, проведення експертиз нормативно-правових актів щодо прихованої гендерної дискримінації.

Потреба в ідентичності – одна з основних потреб населення. Однак в умовах трансформаційних процесів, що йдуть повним ходом в Україні, соціальні ідентичності нестабільні: багато з них виявляються непотрібними, втраченими, з величезною швидкістю з’являються і зникають нові. Таким чином, як ніколи актуальним стає питання формування і реформування ідентичностей та соціальних інститутів, задіяних у цьому процесі.

На розвиток теорії гендеру істотно вплинули погляди дослідників: І. Гофмана, О. Здравомислової, А. Клециної, Ю. Лорбер, О. Мещеркіної, Е. Оклі, С. Рейхарц, А. Тьомкіної, О. Ярської-Смірнкової. При вивченні гендеру як соціального інституту теоретико-методологічною передумовою слугують роботи Ю. Лорбер і Н. Лавриненко.

Гендерний розвиток має свої закономірності, протиріччя. Від нього залежить характер життєвого сценарію людини, стиль життя і стратегії поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях. З іншого боку, розвиток гендерних ролей чи гендерний розвиток пов’язаний з багатьма характеристиками особистості, зокрема, з ідентичністю. Про закономірності гендерного розвитку і вплив гендерної соціалізації і йтиметься у нашій статті.

За визначенням Е. Еріксона, ідентичність – одна з найсуттєвіших характеристик людини, без якої не може існувати свідомо автономна особистість. Ідентичність ґрунтується на відчутті тотожності самому собі і неперервності свого існування в часі й просторі, а також на усвідомленні факту, що цю тотожність і неперервність визначає оточення. Ідентичність пов’язана з «образом Я, усвідомленням власної індивідуальності і неповторності індивідуальних фізичних і психологічних рис» [8, с. 59].

Рольова ідентичність – це, відповідно, усвідомлення себе суб’єктом психологічних ролей. Американський соціолог Ч. Гордон виділяє 5 видів рольової ідентичності:

– статева ідентичність, в основі якої лежить гендерна ідентифіка-

ція людини як чоловіка або жінки, одна з найістотніших із усіх рольових ідентичностей;

– етнічна ідентичність, тобто ідентифікація людини як члена расової, релігійної, національної спільноти або мовної групи, субкультури чи іншої соціальної структури. Від наявності специфічної етнічної ідентифікації залежать цінності і стилі міжособистісної взаємодії людей;

– ідентичності членства, що ґрунтуються на зв'язку між людиною й організаційним життям суспільства завдяки всім формам групового членства;

– політична ідентичність ґрунтується на таких самохарактеристиках, як ліберал, консерватор або радикал, які впливають на більш пізню ідентифікацію себе як республіканця або соціаліста. Набагато раніше, ніж стають істотними дорослі політичні відносини, з Я-концепцій на зразок лідера, програного або миротворця розвиваються типові відношення людини до конкуренції, влади і прийняття рішення;

– професійна ідентичність, тобто система рольових ідентичностей щодо роботи як у домашньому господарстві (дружина, батько і т. д.), так і за його межами (адвокат, водопровідник і т. д.) [10, с. 407].

Американський психолог Сандра Бем створила психологічну методику вимірювання маскулінності та фемінності «Статеворольовий опис», згідно з якою можна діагностувати чотири типи людей незалежно від їхньої фізіологічної статі:

- маскулінні (з вираженими чоловічими якостями);
- фемінні (з вираженими жіночими якостями);
- андрогінні;
- невизначені (без виражених якостей маскулінності і фемінності) [9].

Гендерно-рольова поведінка людини має свою історію. Гендерні ролі не виникають одразу з народженням дитини, вони розвиваються залежно від багатьох умов і чинників протягом людського життя. Цей розвиток має свої закономірності та суперечності. Від нього залежить характер життєвого сценарію людини, стиль життя та стратегії поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях.

Статеві та гендерні ролі мають надзвичайно велике значення для соціалізації особистості серед безлічі засвоєваних людиною ролей. Ці ролі тісно пов'язані з усвідомленням себе представником певної статі та з нормативами поведінки, характерної для представників цієї статі. Статеві та гендерні ролі тісно пов'язані зі статевою й гендерною ідентичністю особистості.

Згідно з нормативними документами Європейського Союзу, дискримінація на підставі сексуальної орієнтації та гендерної ідентич-

ності забороняється міжнародними інструментами підтримки прав людини – приміром, Міжнародним пактом з громадянських та політичних прав (статті 2, 16 та 17), Міжнародним пактом з економічних, соціальних та культурних прав (стаття 2) та Конвенцією ООН щодо прав людини (стаття 2), сторонами яких є всі держави-члени ЄС.

Як зазначає Т. Мельник [5], з'ясовуючи сутність гендерного підходу, необхідно розрізняти такі поняття, як: рівність статей, рівність прав та рівність можливостей. При цьому «рівність статей» ні в якому разі не передбачає уподібнення статей, ігнорування статевих психологічних відмінностей. «Рівність прав» означає наділення відповідними правовими гарантіями осіб жіночої та чоловічої статі в усіх сферах людського буття. Питання про рівність прав повинне враховувати специфіку чоловіків і жінок, їх статеві особливості, потреби, інтереси й уподобання. Кожна стаття має право на відмінність, особливість.

Суть проблеми полягає не в тому, щоб надати однакових прав особам різної статі, а насамперед у тому, щоб створити такі умови суспільного життя, щоб жінка і чоловік справді були спроможні реалізувати себе повноцінно як у громадському, професійному, так і в особистому житті. Рівність прав, таким чином, передбачає рівність можливостей біологічної, психологічної, особистісної, соціальної актуалізації сутнісних сил жінки і чоловіка.

Найбільш прийнятними в цьому розумінні є такі визначення. «Гендерні дослідження – це дослідження різноманітних аспектів жіночої та чоловічої різності», – вважає І. Жеребкіна. Вона зазначає, що має на увазі різність не «одного» від «іншого» (наприклад, жіночого від чоловічого чи навпаки), але різницю як структуру. Предметом гендерних досліджень, на її думку, є дослідження жіночих і чоловічих особливостей мислення, поведінки, мови, психології, економічної поведінки, політичної участі та участі в культурній традиції, тощо [3]. «Гендерний підхід являє собою наукове поняття, в основі якого лежить аналіз відмінностей жіночої й чоловічої психіки з урахуванням соціальної детермінації» [7].

Розглянемо значення і втілення гендерної політичної ідентичності на прикладі Швеції, зокрема на Жіночій народній школі. Сьогодні фемінізм як рух за рівні права й можливості жінок і чоловіків у Швеції, як і в інших скандинавських країнах, називають так званим «державним фемінізмом». Основні шведські партії на чолі із соціал-демократами десятиліттями здійснювали реформи та впроваджували цінність гендерної рівності у шведське «суспільство загального добробуту». Як результат, дуже багато шведів та шведок називають себе фемініс-

тами і феміністками. Але без консолідованого жіночого руху – тобто ініціатив не «згори», з боку влади, а навпаки, «знизу», від спільнот громадян – усе це було б неможливим. Жіноча народна школа у Гетеборзі є прикладом саме такої «низової» ініціативи.

При цьому шведські експертки зауважують, що хоча їхня країна є однією із світових лідерів у забезпеченні гендерної рівності, проблеми нерівномірного розподілу владних позицій у бізнесі, нерівності в оплаті праці чоловіків та жінок, насильства проти жінок досі існують. Тому Жіноча народна школа, окрім освіти, що збільшує шанси отримання суспільних ресурсів, має на меті підвищення самосвідомості та солідарності жінок. Крім того, школа не лише мобілізує шведок, але й постійно приймає міжнародних лекторок та студенток, бере активну участь у проектах Європейського Союзу та налагоджує зв'язки з іншими інституціями за кордоном.

Основною ідеєю гендерної теорії шведської жіночої школи є так звана «концепція розмаїття». Вона полягає у тому, що жінки, як і чоловіки, не є однорідною групою. Вони відрізняються між собою за віком, регіоном та місцем проживання, сексуальною ідентичністю, етнічним і релігійним походженням, станом здоров'я тощо.

Усю цю множинність ієрархій у суспільстві слід брати до уваги у розгляді питань гендерної рівності.

Крім того, ця ідея втілена у шведській політиці на прикладі інституції Омбудсменів – посадовців, що здійснюють контроль за дотриманням законних прав та інтересів громадян у діяльності органів виконавчої влади. З 1 січня 2009 року обов'язки чотирьох шведських омбудсменів, які відповідали за різні сфери рівних прав і можливостей (гендерну рівність, етнічну та релігійну дискримінацію, сексуальну ідентичність, питання інвалідності), було об'єднано в загальні обов'язки одного Омбудсмена з питань рівності. В основі такого рішення лежала саме ідея розмаїття.

Інше важливе питання, що впливає з ідеї розмаїття, стосується проблеми консолідації зусиль та солідарності. У Швеції, як і в Україні, існує низка жіночих і чоловічих організацій, правозахисних та молодіжних організацій, що впроваджують ідею рівних прав і можливостей у суспільстві. Звісно ж, усі ці організації досить різні, мають свої особливості та пріоритетні питання.

Використання гендерного підходу в гуманітарному пізнанні надає широкі можливості для переосмислення культури. Ця теорія передбачає зміну ціннісних орієнтирів і перегляд багатьох усталених уявлень. Гендерний підхід, як багатогранне бачення процесу, що передбачає

діалог статей з урахуванням форми їх взаємодії і взаємодоповнення, повинен посісти чинне місце в сучасній науці державного управління. Саме врахування гендерного аспекту збагатить культуру державного управління й допоможе їй своєчасно й адекватно реагувати на зміни в соціальному, політичному, економічному житті держави.

Офіційні дані показують нам, що сьогодні частка жіночого представництва у Парламенті впала в порівнянні з останніми десятиліттями радянських часів. Якщо після виборів 1980 року у Верховній Раді України жінки становили 36% від загального числа депутатів, то після виборів 1998 р. частка жінок становила 8%, а після виборів 2002 р. знизилася до 5,1%. Сьогодні (2009 р.) присутність жінок у Парламенті визначається трохи більше 7,2%. Вибори вперше показали й довели, що влада в нас майже виключно чоловіча і, що важливо, обирається такими самими виборцями. Однак кількість жінок депутатів у місцевих органах влади значно більша, близько 42%. Разом з тим, уже в обласних радах кількість жінок обмежується 10%-12% [4].

Якщо розглянути роботу жінок у Парламенті України, то побачимо, що жінки працюють нарівні з чоловіками, а іноді й більше. За результатами моніторингу діяльності народних депутатів у 2002 році жінки-депутати брали участь у роботі майже всіх 99 пленарних засідань.

Представництво жінок серед політичної еліти свідчить про глибoku гендерну нерівність у країні, незбалансованість міжстатевих відносин, відсутність рівноваги між жінками і чоловіками у політичній сфері. Отже, політична влада є в основному одностатевою і виконує чоловічу волю, а також пропонує чоловічі цінності й стандарти для всього суспільства.

Останніми роками в Україні і загалом у багатьох західних суспільствах спостерігається тенденція до зростання рівня освіти серед жінок та їх академічних досягнень порівняно з чоловіками. Починаючи зі шкільної освіти, помічаємо, що у кожному класі «відмінниць» чи не більше, ніж «відмінників». Дівчата на загал демонструють кращу успішність й під час навчання у ВНЗ. В останні декілька років в Україні кількість дівчат, які здобувають освіту у вишах, на 10% перевищує кількість хлопців. Окрім цього, школярки та студентки нерідко виявляють лідерські здібності та організаторський хист. Однак на ринку праці усіх цих здібних дівчат навряд чи побачимо на провідних позиціях у відповідних галузях та професіях. У цьому і полягає феномен «зникання жіночої обдарованості».

Основна причина полягає в соціальних очікуваннях щодо того, якою є головна сфера та спосіб жіночої самореалізації: ними тради-

ційно продовжують вважати сім'ю та материнство. Відповідно вибір іншої життєвої траєкторії, де перевага віддавалася б інтелектуальному, творчому, особистісному розвитку, все ще сприймається як девіація.

Загалом у традиційних суспільствах відтворюється система, яка гарантує легший доступ до влади та ресурсів для чоловіків. Водночас соціальні норми й очікування стосовно поведінки та сценаріїв успішності чоловіків у патріархальних суспільствах є занадто обмеженими, що робить традиційні ідеали маскулітності недосяжними для більшості чоловіків. А це, своєю чергою, підсилює чоловічі тривоги в разі невідповідності таким ідеалам та соціальне засудження «неуспішних», «несправжніх» чоловіків. Серед основних норм чоловічої успішності традиційно визначають три – норму статусу, норму твердості (інтелектуальної, емоційної й фізичної) та норми антижіночності.

Норма статусу передбачає вимірювання успіху чоловіка величиною його заробітку, кар'єрного успіху та задоволенням матеріальних потреб своєї сім'ї. Такі традиційні уявлення про основну роль чоловіка виявляються в тому, що в ситуації, коли чоловік не заробляє грошей, він не вважатиметься справжнім чоловіком. Традиційне уявлення про мужність формується довкола багатства, влади та становища у суспільстві. Проте насправді дуже небагато чоловіків мають доволі грошей, влади та поваги, аби почуватися впевнено. Норма твердості реалізується у трьох формах – фізичній, інтелектуальній та емоційній. Фізична твердість – це очікування сили, витривалості та стійкості. Така вимога може виявляти себе, з одного боку, в бажанні частини чоловіків підкреслити свою маскулітність через, наприклад, нарощення мускульної ваги, захоплення бойовими мистецтвами та силовими видами спорту. З іншого боку, норма фізичної твердості сприяє перебільшенню чоловіками потенціалу своєї фізичної витривалості та спонукає їх до нехтування проблемами власного здоров'я, що загрожує серйозними особистими та соціальними наслідками. Норма розумової твердості передбачає те, що відповідно до усталених уявлень (стереотипів) від чоловіка завжди очікують компетентності – йому належить завжди знати, що робити, як поводитися. З огляду на це, багато чоловіків уникають питати порад чи звертатися по допомогу, що ускладнює пошук потрібної інформації. Також це може спричиняти конфлікти у міжособистісних стосунках, оскільки визнання власної помилки традиційно сприймається чоловіками як приниження їхньої чоловічої гідності. Норма емоційної твердості передбачає, що чоловік повинен вміти стримувати власні почуття, не виявляти їх та самостійно вирішувати свої емоційні проблеми. Це, на думку багатьох психо-

логів і соціологів, збіднює міжособистісні стосунки чоловіків, знижує рівень їх емоційної чуйності та ускладнює подолання психологічних проблем. Традиційну поведінку чоловіків також обмежує норма антижіночності, яка спонукає їх уникати «жіночих» занять та моделей поведінки. Таким чином, традиційні відносини пропонують досить обмежений сценарій для самореалізації та вияву індивідуальності не лише для жінок, але й для чоловіків [6].

Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що українське суспільство вже багато років однозначно декларує свій курс на демократію і має цілу низку законодавчо закріплених положень, що гарантують рівність прав та рівність можливостей їх реалізації для жінок та чоловіків. Тож будемо сподіватися, що питання культурної толерантності й поваги до соціального різноманіття, зокрема до різних сценаріїв жіночої та чоловічої самореалізації, поступово ставатимуть цінністю, яка буде не лише декларованою на папері, а такою, якою керуватимуться люди у своєму повсякденному житті.

Література:

1. Гендер і державна політика / Упоряд. П. Ренкін. – К. : Основи, 2004. – 394 с.
2. Гендерні аспекти державної служби : [монографія] / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська та ін. – К. : Основи, 2002. – 335 с.
3. Жеребкіна І. Фемінізм і сучасна філософія / І. Жеребкіна // Новий образ. – 1997. – № 1. – С. 5.
4. Іващенко О. Жіноче лідерство : політичні та соціальні виміри / О. Іващенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://women.library.kr.ua/ivaschenko.html>.
5. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень / Т. М. Мельник. – К. : Логос, 2004. – 320 с.
6. Одинець С. Життєвий успіх : чоловіча і жіноча модель / С. Одинець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/3000/3855/67077#comments>.
7. Титова Т. Гендер кризь призму буденності (жіночий аспект) / Т. Титова // Соціальна політика і соціальна робота. – 1999. – № 3–4 (11–12). – С. 157.
8. Эриксон Э. Юность : кризис идентичности / Э. Эриксон. – М. : Прогрес, 1996. – 234 с.
9. Bem S. L. The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* / S. L. Bem. – 1974. – P. 42, 115–162.
10. Gordon Ch. Development of evaluated role identities / Ch. Gordon // *Annual Review of Sociology*. – 1976. – V. 2. – P. 405–433.